

ערש"ק פרשת האזינו תשפ"א

ברכה על אכילה למי שאיבד את חוש הטעם [ודין אכילת מרור ושתיית משקין מרים לחולה ביום הכיפורים]

הכינוי לברכות שמברכים על האכילה הוא "ברכות הנהנין", שעניינם ברכה על מה שאדם נהנה מן העולם, והנה האופן הרגיל שבו בני אדם נהנים באכילתם הוא שמרגישים טעם בחיך וגם גופם שבע מהאכילה, ולא נתפרש להדיא בסוגיית הגמרא ובראשונים מה נחשבת הנאה שצריך לברך עליה, האם בעיני תרתי הן הנאת חיך והן הנאת מעיים, או דילמא גם באופן שאינו מרגיש טעם בחיך מ"מ חייב לברך, דסו"ס היתה לו הנאת מעיים וגופו נהנה מהאכילה והרי הוא בכלל הנהנה מן העולם הזה.

כאמור נידון זה לא נתפרש להדיא בדברי הפוסקים, והוא מילתא דתליא בסברא שעיקרה הגדרת ענין "ההנאה" המחייבת ברכה, והיות שבלשונות הפוסקים מצינו משמעויות שאפשר לטעות בהן שצריכים הנאת החיך בדוקא, ראינו לנוכח לשוב ולשנות פרק זה.

ויש להבחין היטב בלשונות הפוסקים בעניינים אלו בין נידון אכילה כדרכה לבין אכילה שלא כדרכה, ובין אכילת מאכלים שיש עליהם שם אוכל לבין מאכלים שאין עליהם שם אוכל, ובין אופנים שונים של מטרת האכילה וכגון מי שאוכל לרפואה וכדומה.

ונפק"מ בכל זה לענין חולי קורונה שאיבדו את חוש הטעם האם מברכים על אכילתם תחילה וסוף?^א. כמו כן מה דינם לענין קיום מצות מרור, ולענין שתיית משקים מרים לחולה ביום הכיפורים כשאינו מרגיש את המרירות בפיו.

הנאות אלו גם יחד חל חיוב ברכות הנהנין, או שמא גם כאשר אדם נהנה בחלק מהן סגי.^ב

ג. והנה יש לצייר בזה כמה אופנים: [א]. כאשר אדם רק לועס את המאכל ופולט אותו באופן שהמאכל לא נכנס לתוך מעיו, קיימא לן שאינו מברך עליו, דכל כהאי אין שם אכילה על מעשהו, דאכילה עניינה שיכנס המאכל לתוך מעיו, וכהיא דמטעמת דאינה טעונה ברכה? [לדעות דמטעמת היינו כשלא בלע את האוכל]. [ב]. כאשר האוכל נכנס לתוך מעיו, אך נעשה שלא כדרך אכילה, וכגון שהיה כרוך בסיב, או שהאוכל נכנס לתוך גופו בהזנה חיצונית, דהסכמת הפוסקים שכל כהאי לאו דרך אכילה הוא ולכן אף ששבע מאכילתו אינו מברך. [ג]. הבולע מאכל מבלי שלעם אותו כלל, או שלעם את המאכל ואחר כך בלעו אלא שאינו מרגיש כלל טעם בפיו, שבאופן זה יש על מעשהו "שם אכילה" אך חסר לו בהנאת החיך, שלא נתפרש להדיא דינו בדברי הפוסקים. [ועיין בהערה אופן נוסף].^ד

^א וכתב הרא"ש ברכות פ"ב ס' ו' דברכה אינו צריך דאינו נהנה בתוך מעיו. ^ב אופן נוסף הוא כמי שאוכל את האוכל כדרכו, ונהנה ממנו בתרתי גם הנאת חיך וגם הנאת מעיים, אלא שאינו מתכוין כלל להשביע את נפשו, אלא הוא טועם את האוכל לברר את טעמו, דנחלקו הראשונים האם מברך על אכילה זו, ושורש מחלוקתם בביאור דין הגמ' ברכות דף י"ד ע"א דמטעמת אינה טעונה ברכה, האם הוא רק בטועם ופולט או גם בבולע [עד שיעור רביעית], ולהלכה הביא השו"ע בס"ר"י ס"ב את שתי הדעות, והכריע הרמ"א דספק ברכות להקל, עיי"ש בדברי הפוסקים איך לנהוג לענין מעשה.

אסור לאדם שיהנה מהעולם הזה בלי ברכה

א. איתא בגמ' ברכות דף ל"ה ע"א אסור לו לאדם שיהנה מהעולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל, עוד שם בגמ' כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר לה' הארץ ומלואה. ובגוף הא דחייבים לברך לפני האכילה איתא התם, דנלמד בכ"ש מברכה שלאחריה, דכשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן, או שנלמד מסברא דאסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה.

מהי הנאה שאסור ליהנות ממנה מבלי לברך

ב. ראשית דברים בענין זה הוא לברר מה נכלל בשם "הנאה" לענין ברכה שאסור ליהנות קודם שמברך. דהנה מורגל לפי כל שענין הנאת אכילה הוא שהאדם מרגיש טעם ערב במאכלו והוא מתענג באכילתו וגם גופו שבע מחמת אכילה זו, וזו שלימות ענין האכילה, בהנאת החיך ובשביעת המעיים. אך לא נתפרש בדברי הפוסקים אם רק בקיום שתי

^א והנה זה פשוט שאין הבדל לענין דין זה בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה, והיינו דאם הנאת אכילה המחייבת ברכה היא רק באופן שהיתה גם הנאת החיך, אזי מי לא מרגיש טעם באכילתו, יהיה פטור הן מברכה ראשונה והן מברכה אחרונה, ואם לא בעיני הנאת החיך בדוקא, אזי עליו לברך הן ברכה ראשונה והן ברכה אחרונה. והטעם דלא מצינו חילוק בין ברכה ראשונה לאחרונה, ואם נקטינן שהאוכל בלי להרגיש טעם נחשב שאכל א"כ עליו לברך תחילה וסוף ואם לא נחשב שאכל אין לחייבו לברך אחרי אכילתו, וכמו שלא מחייבים ברכה למי שאכל בהזנה חיצונית.

^ב וע"ע שו"ת חת"ס ח"א סי' קכ"ז ובמנחת חינוך מצוה ש"ג ובשו"ת אחיעזר ח"ג סי' ס"א, שדנו בנידון זה לגבי דינים נוספים.

האם מברכים על בליעת מאכל

ח. כשבאים לדון האם מברכים ברכות הנהנין באופן שלא מרגישים כלל טעם במאכלים, וכגון מי שאיבד לגמרי את חוש הטעם, יש לדון בכעין זה ממש באדם הבולע מאכל האם מברך עליו תחילה וסוף. שהרי הבולע מאכל אינו מרגיש את טעמו ונמצא שיש לו הנאת מעיים ואין לו הנאת החיך.

והנה לענין מצות מצה מבואר בפסחים דף קט"ו ע"ב דבלע מצה יצא, ואילו בלע מרור לא יצא, ופירש רשב"ם דבלע מצה יצא שהרי קיים בערב תאכלו מצות, שהרי אכילה היא לו, מיהו לכתחילה טעם מצה בעיניו, בלע מרור לא יצא, דבעיניו טעם מרור וליכא^ט. ומתבאר מתוך דברי הגמרא שהבולע מצה לא מרגיש בטעמה כלל [שהרי אם מרגיש טעם אמאי אינו יוצא ידי חובת מרור בבליעה] ובכל זאת שם אכילה עלה ויוצא בה ידי מצות אכילת מצה.

ט. ולכאורה היה מקום לדון ולומר דנלמד מאכילת מצה לברכות הנהנין דבליעת מאכל מבלי להרגיש את טעמו חשיבא אכילה גמורה ומברכין עליה. אמנם י"ל דשאני אכילה דמצוה דלא בעינן שיהנה באכילתו, וכל ששם אכילה עליו יצא ידי חובתו אף אם לא נהנה כלל, דעיקר קפידת התורה שיאכל מצה ולא מצינו שיהיה תנאי באכילה שצריך ליהנות ממנה, וכמו דגבי איסורים לא בעינן הנאת החיך אלא כל שאכל דרך אכילה ונכנס המזון לתוך מעיו הרי הוא לוקה, ולכן גם מי שבלע איסורי הנאה לוקה, ומי שבלע אוכלים ביום הכיפורים חייב^י, משא"כ לענין ברכת הנהנין שמא בעינן שיהנה מהאכילה וכל שבלע ולא היתה לו הנאת החיך לא חשיב אכילה לענין ברכות הנהנין.

י. וראיה לחילוק זה בין מצוות ואיסורים לברכות הנהנין, מצינו בדין השותה מים שלא לצמא שאינו מברך, ולענין איסורים לכאורה פשיטא דהשותה מים האסורין שלא לצמא חייב, והשותה מים ביוהכ"פ שלא לצמא חייב כרת, והיינו משום דלענין ברכות הנהנין איכא דין בפנ"ע דבעינן הנאת אכילה.

יא. עוד יש להוסיף, בדגמ' היתה הו"א דהאוכל ושותה לרפואה אינו מברך, ואילו לענין איסורים פשיטא דהאוכל ושותה דבר האסור גם אם מטרתו היא לרפואה חייב על אכילתו, וגם זה מתפרש על דרך הנ"ל, דרק לענין ברכות הנהנין דבעינן הנאת אכילה, ס"ד דבעינן שתהא האכילה לשם ההנאה.

שמחזק ראשו וגופו עכ"ל, והובאו דבריו במג"א שם סק"ה ובגליון הרע"א שם, וכתבו שהוא רק בריח חזק, ולכאורה כ"ש בנידו"ד דמברך משום שהנאה יש לו שזון את גופו, ואף דברכת הריח משמע דאין דין זה מוסכם, י"ל דחוב ברכת הריח היא רק על הנאת הריח באפו, מ"מ בברכת הנהנין י"ל דלכו"ע מברך על הנאת גופו.

^ט ועיין להלן לענין אכילת מרור למי שאיבד את חוש הטעם ולא מרגיש כלל טעם באכילת המרור.

^י עיין שו"ת נוב"י יור"ד קמא סי' ל"ה.

^{יא} אף שלא נתפרש להדיא בדברי הפוסקים שהבולע אוכלין ביוהכ"פ חייב על אכילתו, מ"מ נראה שהוא דין פשוט, דכיון שבליעה חשיבא אכילה, הרי שאסור לעשותה ביוהכ"פ. [עיין בה"ל סי' תרי"ב ס"א ד"ה ככותבת, דמי שבלע כותבת עם גרעינתה יהיה פטור על אכילתה כיון שחסר לו בשיעור, ומבואר שעל בליעה חייבים כאכילה].

ד. ואם באנו לדון מסברא הדעת נותנת שכל שיש שם אכילה על מעשהו, עליו לברך תחילה וסוף שהרי גופו נהנה מהמאכל והוא בכלל הנהנה מן העולם הזה שחייב בברכה. ואף שלא נהנה את כל ההנאות שהיה באפשרותו ליהנות מהמאכל, מ"מ גם הנאת מעיו גרידא שגופו שבע מהאכילה היא בכלל הנאה מן העולם שיש לברך עליה, וראה הערה'.

ה. ואפשר שיש להביא קצת ראייה מלשונות הראשונים, דעיין בחידושי הרא"ה בברכות מ"ד ע"ב שכתב בהא דהשותה מים שלא לצמא דאינו מברך עליהן, ז"ל והאי נקט לצמא מושם דמאי לא זייני כלל וכו' לפיכך אין לברך עליהן אלא כששותה לצמא דמיתהני לשבר צמאו עכ"ל, וכן הוא בהלכות ברכות להריטב"א פ"ד הי"ג, ז"ל בד"א במים אבל בין מברך שכבר נהנה ונניזון גופו ממנו מ"מ עכ"ל. ומבואר מדבריהם דהטעם דבשותה שאר משקין שלא לצמא מברך, אין זה רק משום דיש להן טעם והוא נהנה הנאת החיך בשתייתם, אף כששותה אותם שלא לצמא, אלא הוא גם משום דזייני, ומשמע דסגי בהנאת המזון לברך ולא בעינן הנאת החיך בדוקא, וזוהי יש ללמוד ודאי דגם מי שאינו חש בטעם המאכל, מברך על אכילתו משום דזייני^י.

ו. עיין בראבי"ה סימן צ"ט שכתב לענין האוכל לרפואה, הלכך כל מידי דמזיק ונהנה ממנו קצת או שאכל ממנו לרפואה וגם נהנה החיך בעי ברכה כיון דנהנה, ואם אינו נהנה לא מברך כלום, ואם כל כוונתו רק לאכול אפילו אם אינו נהנה מברך, רק שלא יזיק לו עכ"ל. ומבואר בדבריו דכל מה שאמרו בגמרא דאינו מברך אלא על אכילה שיש בה הנאה, הוא רק כשאין כוונתו לאכילה [או בדבר המזיק], אך כל שכונתו לאכילה, מברך עליה אף אם אין לו הנאה, ולפ"ז ודאי דגם מי שאין לו חוש הטעם צריך לברך כשכוונתו לאכילה.

ז. עיין בדברי הבה"ל סי' ר"ד סעיף ז' ד"ה השותה, דהשותה מים כדי לשרות המאכל במעיו חייב לברך, ואינו נחשב כמי ששותה מים שלא לצמא שאינו מברך על שתייתו. ומבואר דאף שעסקינן במי שאינו צמא והיינו שאין לו הנאת גרון מ"מ כיון שסיבת שתייתו היא לשרות את המאכל במעיו חשיב הנאה מספקת לברך עליה, ולכאורה יש ללמוד דכ"ש במי שאוכל כדי לשבוע שחייב לברך אף אם אין חש טעם, דסו"ס מרגיש שובע באכילתו, וצ"ע. וראה להלן הערה י"ד מש"כ לדון בראיה זו.

^ה עיין בחידושי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל על פרק כיצד מברכין [נדפסו בקובץ צהר, אהל ברך] שכתב "מסופקני באדם שאין לו חוש הטעם ואוכל כדי לשבוע ולהשקוט רעבונו, אבל אינו נהנה כלל האם יברך, ושמעתי שיש נהגו לברך בכה"ג על כל דבר כדונו, וצ"ע".

^י תיבת "הנאה" יש לה משמעויות שונות בלשונות הגמרא והפוסקים, ועיין בדבריו של הגרש"ז שקאפ זצ"ל בשערי ישר שער ג' פרק כ"ה ואילך, ותמצית דבריו היא שמשמעות תיבת "הנאה" לגבי כל הדינים עניינה "השתמשות" [ולא במובן של "גישמאק"]. ואם נאמר שזו גם ההגדרה בברכות הנהנין [שהרי היסוד הוא "הנהנה מן העולם כאילו מעל"], א"כ פשוט שאין נפק"מ כלל אם מרגיש טעם אם לאו.

^י עיין לשון החינוך מצוה ת"ל שכתב לברך קודם אכילה ושתיה בכל דבר שיש בו טעם כלל לחיך, אמנם אין להוכיח מדבריו דבעינן הנאת חיך, אלא כוונתו דבלא"ה אין ע"ז שם אוכל לגבי ברכת הנהנין.

^{יא} והראוני מש"כ הב"י בסימן רצ"ז בשם הארחות חיים י"א שאע"פ שאינו נהנה מריח שאין לו חוש הריח מברך, שאע"פ שאינו מרגיש בריח הנאה יש לו

האוכל חלבון ביצה לצחצה את קולו

טו. עיין בשערי תשובה סי' ר"ד ס"ק י"ז שהביא בשם המחזיק ברכה דהאוכל חלבון ביצה כמוות שהוא חי לצחצה את הקול, אף שאינו נהנה בטעם אכילתו הוא נהנה במזונו. ולכאורה כוונת דבריו שמברכין על הנאת מעיים אף שלא היתה הנאת חיד, והיינו דאף שכוונתו באכילת הביצה היא כעין אכילה לצורך רפואה, מ"מ כיון שגופו נהנה מאכילה זו, חשיב אכילה וכשאר מאכלים שאדם אוכל לרפואה שאם טעמם טוב מברך עליהם.

השותה מים שלא לצמאו אינו מברך

טז. איתא בברכות דף מ"ד ע"א ונפסק בשו"ע סי' ר"ד ס"ז דהשותה מים לצמאו מברך עליו, ודייקו הראשונים שדוקא אם שותה את המים לצמאו מברך, הא לאו הכי אינו מברך, דמים אם אינו צמא אין לו מהם הנאה כלל. ועיין בדברי המשנ"ב שם ס"ק מ' שכתב נראה דלאו דוקא לצמאו ממש, אלא כל שהחיד נהנה מהמים מסתמא הוא צמא קצת וצריך ברכה דאם אינו צמא כלל לא היה החיד נהנה ממונו, והוסיף לבאר בשע"צ ס"ק ל"ד, דהא בדף ל"ו ע"א איתא כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי, ומחלקים הראשונים דהכא שאני, דבמים אם אינו צמא אין לו הנאה כלל מהם, וא"כ כל שהוא מרגיש הנאה מהשתיה צריך ברכה עכ"ד.

יז. ומבואר שאין לברך על שתיה מים שאין בה הנאת החיד, אמנם אין להוכיח מהתם לנידוד, דשאני מים שאין בהם הנאת מעיים כלל שאינם מזינים את הגוף וכל ההנאה דשייכא בהו היא הנאת חיד, ולכן כל שלא היתה לו הנאת חיד א"כ לא נהנה מהמים כלל, והרי זה כמי שהמים רק עברו דרך גופו, וכמבואר לעיל אות ה' מדברי הרא"ה והריטב"א¹⁷, משא"כ באכילה שגופו נהנה שהוא שבע בזה לא שמענו דבעינן גם הנאת חיד וגם הנאת מעיים.

יח. ולכן פשוט שאין לדמות מי שאוכל מאכל ולא מרגיש את טעמו לשותה מים, ונימא בו שאם אוכל את המאכל שלא על מנת להשקית את רעבונו, יהיה דינו כשותה מים שלא לצמאו, ויהיה פטור מברכה. דכאמור אין לדמות מים לשאר אוכלין, דשאני מים שאין בהם הנאת מעיו כלל ואינם גורמים שובע לאדם, משא"כ האוכל מאכל אף שאינו מרגיש את טעמו בחיד מ"מ גופו שבע ובני מעיו נהנו¹⁸.

יט. וכן הדין במי ששותה משקה מתוק, אך מחמת שאיבד את חוש הטעם נדמה לו משקה זה כמים, דיש לו לברך עליו אף אם שותהו שלא לצמאו, דכיון שמשקה זה יש בו מתיקות והוא מזין את הגוף, אינו נידון

ספק אצלו אזי לענין ברכה אחרונה שהיא מה"ת יש לברך מספק משא"כ ברכה ראשונה,

¹⁷ [הגע עצמך לו יצויר שהיינו לשתות מים זכר לבארה של מרים, האם היינו אומרים שהשותה מים אלו שלא לצמאו לא יצא יד"ח, דסו"ס שתה מים, ומה איכפת לן אם נהנה בשתיה אם לאו, כל שהדבר נעשה בדרך אכילה שם אכילה עליו].

¹⁸ גם מה שהביא הבה"ל שם ד"ה השותה מסידור רב עמרם גאון וכו' שהשותה לשרות את מאכלו הרי זה בכלל לצמאו, י"ל דאין הכוונה שיש במים הנאת מעיו אלא שזהו בכלל שתיות מים לצמאו, דהמים ששותה לאחר האכילה גורמים להשרות את המאכל, אך אין הגוף שבע משתיה זו.

¹⁹ וגם הדעת נותנת כן, דכי בשופטני עסקינן שמכנים מאכלים לפיו מבלי שיש לו איזה תועלת מהם.

יב. עיין בדברי המור וקציעה סי' קצ"ז שדן אודות מי שבלע מאכל או שחברו תחב לו מאכל לתוך פיו בעומק הגרון, וכתב דנ"ל ברוך שחייב ברכה כיון דשבע מכל מקום, והביא ראיה מדין בלע מצה, וכתב דאין לומר דהתם גרע משום שמוצות לאו ליהנות ניתנו, זה אינו כלום, דודאי המוצות שהן בהנאה צריכין להיות כדרך הנאתן, והלא מברכין עליה על אכילת מצה, הרי שקרויה אכילה, ואעפ"כ יצא ידי חובה אפילו בבליעה, כל שכן באכילה דרשות, עיי"ש¹⁹. ולהאמור יל"ע בהוכחת המו"ק ממצה דמצוה, דשמא לגבי ברכות הנהנין בעינן גם הנאת חיד?²⁰

יג. אמנם העירוני דבחידושי הרשב"ץ עמ"ס ברכות [הוצאת אהבת שלום עמ' קפ"ו] כתב שהבולע אוכלין חייב לברך עליהם וראייתו מהא דבלע מצה יצא ידי חובה. וחזינו לכאורה דלמד דיני ברכת הנהנין מדיני מצת מצוה. אמנם אינו מוכרח, דיש לומר דאין מונת הרשב"ץ להוכיח מדין מצה דמצוה לדיני ברכת הנהנין אלא רק מוכיח דבליעה חשיבא דרך אכילה, דהנה דברי הרשב"ץ הנ"ל באים בהמשך למה שכתב להוכיח מדיני יוהכ"פ דמי שאוכל אכילה גסה אין עליו שם אכילה ואינו חייב עליה ולמד משם הרשב"ץ דלכן אינו מברך על אכילה גסה, והוסיף שבליעא חשיבא דרך אכילה, ורק על נידון זה הביא ראיה מבלע מצה, אבל על גוף השאלה האם לענין ברכת הנהנין בעינן הנאת החיד או סגי בהנאת מעיים, זה היה פשיטא לו מסברא שסגי בהנאת מעיו לענין ברכה, ודו"ק. עכ"פ מבואר ברשב"ץ שהבולע מאכל מברך עליו.

אוכלין ומשקין שאדם אוכל לרפואה

יד. איתא בשו"ע סי' ר"ד ס"ח, דאוכלין ומשקין שאדם אוכל ושותה לרפואה אם טעמם טוב והחיד נהנה מהם מברך עליהם תחילה וסוף. ולכאורה משמע דנקט השו"ע דבעינן הנאת חיד לברכה. אמנם זה אינו, דדברי השו"ע אינם עוסקים כלל בגוף הנידון האם בעינן הנאת חיד או סגי בהנאת בני מעיים, אלא עוסקים בביאור הדין שאדם מברך על אכילה שבאה למטרת רפואה ולא למטרת אכילה כלל, והיתה הו"א שאולי לא מברכים על אכילה כזו, קמ"ל דכיון שסו"ס הוא נהנה מהאכילה שם אכילה עלה ולא איכפת לן שמטרתו היא לצורך רפואה. וכן הוא לשון הגמ' ברכות דף ל"ו ע"א "מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא לברך עליה כלל, קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי", ועיין רש"י שם "דאית ליה הנאה מיניה, לבד הרפואה יש לו הנאת אכילה". וזהו שכתב השו"ע אם טעמם טוב והחיד נהנה מהם וכו', והוא פירוש

"כיון דאית ליה הנאה מיניה" לומר לך שלכן אע"פ שכל כוונתו לרפואה מ"מ שם אכילה על מעשהו, אך אין ללמוד מדבריו דבכל אכילה רגילה יש תנאי לברכה שיהיה החיד נהנה מהאכילה, וממילא אין להביא כלל מדברי השו"ע הנ"ל ראיה לנידון שלפנינו.

²⁰ והנה המו"ק שם בהמשך דבריו כתב לחדש יותר דלענין אכילת רשות אפילו ברכה בסיב שבלעה מברך עליה אם שבע בטנו ממנה, דהא גלי קרא דאשביעה קפיד ואין שביעת הגרון שביעה, וסיים דצ"ע בזה דשמא שביעת הבטן לחוד לא חשיבא כולי האי, אם אין עמה שביעת הנפש, ואין הנפש שבעה בזה האופן מהאכילה בלי הנאת החיד. ויל"ע בדבריו דהרי ברכה בסיב לא חשיב כדרך אכילה כלל ואינו יוצא בזה ידי חובת מצוה ואינו לוקה על אכילה כזו, ואיך שייך לומר שלגבי ברכות יברך על אכילה כזו שאין עליה "שם אכילה" כלל.

עוד כתב שם המו"ק לחדש דאף אם לא מברך לפניה מ"מ טעון ברכה לאחריה. וגם דין זה צ"ע, דהיכן מצינו לענין ברכות הנהנין חלוקה בין ברכה אחרונה לברכה ראשונה, דאם נקטינן שיש על מעשהו שם אכילה לענין ברכה הרי שנהנה מן העולם וחייב ברכה בין לפניה ובין לאחריה, וצ"ע. ואפשר דלא נתכוין המו"ק לחלק בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה, אלא דהיות והדבר

כמים שאם שותה אותם שלא לצמא שאינו מברך עליהם, דשאני מים שהם עוברים בגופו בלי שיוזנו אותו כלל.

האוכל אכילה גסה אין שם אכילה על אכילתו

כ. עיין בדברי המג"א סי' קצ"ז סוס"ק י"ב שכתב בשם השלטי גיבורים דהאוכל אכילה גסה מוציא אחרים בברכת המזון, והוא שנהנה גרונו באותה אכילה. ולכאורה משמע דבעיני הנאה גרונו באכילה.

אך זה אינו ואדרבה היא ראייה לסתור, דכוונת הדברים היא דכיון שאכל אכל גסה, ובעלמא לאו שם אכילה עלה, לכן אם לא נהנה באכילה אין שם אכילה על מעשהו, ורק אם יש לו הנאת גרון אז יש למעשהו שם אכילה, אך אין ללמוד מהתם לנידוד, שבו אדם אוכל כדרכו ויש על מעשהו שם אכילה רק שאינו מרגיש את טעם האוכל. וכן הביא במשנ"ב שם ס"ק כ"ח והוסיף דאם נפשו קצה עליו ואינו נהנה גרונו, אינו ראוי לברך לא לפניו ולא לאחריה, לפי שזו אינה חשובה אכילה כלל לכל מצות שבתורה, כמו שנתבאר בס' תע"ו ובס' תרי"ב¹⁰. וכן כתב הרשב"ץ בביאורו למסכת ברכות [הוצאת אהבת שלום עמ' קפ"ו] דאין לברך על אכילה גסה וכמו שאין חייבים על אכילתה ביוהכ"פ.

כא. והנה ממש"כ הגר"ז והמשנ"ב הנ"ל דאין מברכים על אכילה גסה משום שאינה חשובה אכילה מן התורה, משמע דאלמלי כן היו מברכים על אכילה כזו אף שאין לו הנאה.

מחלוקת הראשונים לענין הברכה בשותה שמן זית

כב. איתא בברכות דף ל"ה ע"ב דהשותה שמן זית מברך עליו בורא פרי העין, והקשו בגמ' היכי דמי אי דקא שתי ליה אוזקי מוּזיק וכו' ולמסקנה העמידו את הדין בחושש בגרונו ושותה לרפואה ומערב את השמן עם אנגורו.

ועיין רש"י שפירש אוזקי אוזקי לגופיה ואין זו אכילה שטעונה ברכה, דגבי ברכה ואכלת כתיב. ומשמע בכוונתו דכל כהאי אין זו דרך אכילה, ולכן לא שייך לברך עליה [ולא נתפרש האם מרגיש טעם באכילתו או לא], וכן נקטו הרי"ף והרא"ש.

אמנם הרמב"ם פ"ח מברכות ה"ב כתב וז"ל אבל אם שתה השמן לבדו או שלא היה חושש בגרונו מברך עליו שהכל שהרי לא נהנה

מטעם השמן. ונתקשו המפרשים בדעת הרמב"ם אמאי מברך שהכל והרי השמן מוּזיקו, ועיין בכסף משנה שביאר בדעת הרמב"ם דלא אמרו אוזקי מוּזיק אלא לענין שלא יברך בורא פרי העין אבל כיון שנהנה הוא מברך.

והנה הרמב"ם סיים שאינו נהנה בטעם השמן, וצ"ע איך הדברים מתפרשים עם דברי הכס"מ שביאר שמברך שהכל כיון שנהנה. וי"ל דס"ל לרמב"ם שאה"נ שתיית שמן מוּזיקה אמנם כיון שיש לו מעט הנאה בשתייה יש לו לברך, אלא שאינו מברך את הברכה הראויה דסו"ס אין בשתייה זו הנאה גמורה ונחתין דרגא ומברכים שהכל.

כג. ועיין שו"ת אבני נזר סי' קכ"ד אות ג' [ודבריו נסבו על מה שהאריך בספרו אגלי טל מלאכת טוחן אות ס"ב ס"ק ב' להוכיח שמברכים על הנאת מעיו בלי הנאת גרון¹¹], שדן לתלות את מחלוקת הראשונים הנ"ל האם מברכים על הנאת מעיים בלי הנאת גרון. אמנם דבריו צ"ע דפשטות דעת הפוסקים שלא מברכים על שמן זית היא סברא בפני עצמה דעל מאכל שמוּזיק ואינו נהנה באכילתו לא תיקנו ברכה דלא חשיב דרך אכילה ככה"ג, ואין משמעות בדבריהם דתליא בנידון אי בעינין גם הנאת גרון אם לאו.

האוכל פלפלין אינו מברך על אכילתם

כד. כתב השו"ע סי' ר"ב סט"ז על פלפל זונגויל יבשים וכל כיוצא בזה שאין דרך לאוכלם אלא על ידי תערובת, אין מברך עליהם כלום. וכתב המשנ"ב ס"ק ע"ט דאין מברכין עליהם כלום שאין הנאה באכילתם כשהם יבשים.

ואין ללמוד מלשון זו דבעינין הנאת החיך לחיוב ברכה, אלא כוונת הדברים היא שכיון שאינו נהנה באכילתם אין זה נחשב דרך אכילה לענין ברכה, וכדאיתא בגמ' ברכות דף ל"ו ע"ב דס"ל לרבא דפלפל לא מברך עליו כלום, ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא, כס פלפלי ביומי דכפורי פטור. והטעם דפטור דאין זה דרך אכילה¹². ועיין לשון הרא"ה ברכות דף ל"ח ע"ב "אבל במידי דליכא הנאה כלל כגון פלפלי יבשתא בהא לכו"ע ליכא ברכה כלל, ואי אכיל להו בטלה דעתו אצל כל אדם". והיינו שלגבי ברכות הנהנין בעינין שיהיה אוכל כזה שבני אדם נהנים באכילתם.

משום דאינו נקרא הנאה אלא בתוך מעיו. וכן פירש הרב בסידור בספר ברכות הנהנין ספ"ח וז"ל לא מיקרי הנאה אלא הנאת מעיו ולא הנאת החיך ע"ש. ואף דככל אכילות שבתורה קי"ל כר' יוחנן דבהנאת גרונו לבד מחייב דהיינו הנאת החיך לבד, כדכתיב [איוב י"ב י"א] חיך אוכל יטעם עי"ש ס"פ גיד הנשה, מ"מ לענין ברכה אינו חייב על הנאת החיך. והטעם בזה ברור שהרי ברכה שלפניה למדו בקל והומר מברכה שלאחריה וברכה שלאחריה חיובה על הנאת מעיו כנ"ל. וממילא מוכח דחיוב ברכה שלפניה על הנאת מעיו לבד אפילו כשלא נהנה גרונו, כיון שלמדו בק"ו מברכה שלאחריה שחיובה רק על הנאת מעיו דהנאת גרונו כבר עברה עכ"ד. והנה מה דפשיטא ליה לאגלי טל מסברא דאף אי בעלמא בעינין הנאת חיך מ"מ לגבי ברכת המזון תליא רק בהנאת מעיו, דכתיב ושבעת, וממילא ברכה ראשונה הנלמדת מברכה אחרונה תליא בהנאת מעיו. יש לעיין בדבריו, דאי נימא דתנאי הוא בברכות הנהנין שתהיה הנאת חיך ומבלעדיה לא חשיבא הנאה לענין ברכה, היה הדין שלא מברכים ברכה אחרונה על אכילה כזו.

¹¹ אמנם לגבי עינוי יום הכיפורים אסור מדרבנן, ורק אם איבד לגמרי שם אוכל והרי הוא כעץ בעלמא אין בו איסור, ומגוון הכולע תרופה שאין בה טעם.

¹⁰ עיין בספר ברכת הבית שער א' אות נ"ו להסתפק במי שאינו מרגיש טעם באכילתו אם מברך, ודן לומר דאינו מברך והביא ראייה לדבריו מדין האוכל אכילה גסה הנ"ל [ועיין לשערי תשובה ס"ק ח' שאם נפשו קצה עליו ואין גרונו נהנה, אין ראוי לברך לא לפניו ולא לאחריו. ושוב נסתפק דשמא כיון שנהנה ממזונו ששבע ממנו מברך, ועיין לדברי השע"ת סי' ר"ד בשם הברכ"י באוכל חלבון ביצה]. אמנם להאמור למעלה אין להביא ראייה מנידון אכילה גסה דשם אין שם אכילה על מעשהו.

¹² והנה בתוך דבריו דן האגלי טל להכריח שלענין ברכות הנהנין מברכין אף על הנאת מעיו בלבד מבלי שהיתה לו הנאת החיך, וכתב בתו"ד וז"ל, מ"מ לר' יוחנן נראה פשוט דכל אכילה תליא בהנאת גרון לחוד. אך לענין בהמ"ז דכתיב ושבעת תלוי בהנאת מעיו. וראיה שהרי אם נתעכל המזון שוב אינו מברך שעבר השביעה, הרי שאינו מברך על מה שהיה שבע תחילה דא"כ אפי' נתעכל נמי. וע"כ דאינו מברך רק על הנאתו של עכשיו והרי הנאת גרונו כבר עברה. ומה"ט אינו מברך על הריח לאחריו כיון שכבר עבר הנאתו כמ"ש הכלבו הובא במג"א רט"ז סק"א. ולענין ברכה שלפני תלוי ג"כ בהנאת מעיו לבד שהרי מטעמת אין צריך ברכה בטועם ופולט. וכתב המג"א סי' ר"י סק"ט

האוכל אוכלין שאינם ראויים לאכילה

כה. האוכל אוכלין שאינם ראויים לאכילה לא מברך עליהם כלל, דאינם נחשבים כאוכל כלל, עיין בדברי הפוסקים ריש סי' ר"ד במי שאוכל פת שעניפשה שאינה ראויה לאכילה דאינו מברך עליה כלל, והיינו דמאכל שאינו ראוי לאכילת אדם אין עליו שם אוכל ואין מברכים אלא על אוכלין.

הבולע אוכלין שאינם ראויים לאכילה

כו. נראה דגם הבולע אוכלים שאינם ראויים לאכילה אינו מברך עליהם, ודינו כמו שאכלם כמות שהם, ואף שהבולע אינו מרגיש כלל בטעמם הפגום, מ"מ כיון שאין עליהם שם אוכל לענין ברכות הנהנין, א"כ לא חשיב שאכל מאכל הראוי, והוא הדין במי שאיבד את חוש הטעם ולא הרגיש בטעם המאכל הפגום דאינו מברך עליו.

ונראה דגם במילתא דהפטור מברכה הוא מחמת שלא חשיב דרך אכילה, אין הבדל אם אוכל את המאכל כדרכו או שבולע אותו, דסו"ס אין דרך בני אדם לאכול מאכל כזה.

האוכל שלא כדרך אכילה אם מברך

כז. בכל ענין אכילה שלא כדרך, יש להבחין בין שלא כדרך אכילה וכגון באוכל מאכל חם עד שנכוה גרונו או הכורך מאכל בסיב, והיינו שהמאכל מצד עצמו ראוי לאכילה אלא שהאדם אוכלו בצורה משונה שלא כדרך אכילה, לבין האוכל מאכל פגום שאין עליו שם אוכל כלל. ולא נתבאר להדיא בדברי הפוסקים מה דינו של האוכל מאכל חם מאוד וכו' לענין ברכות הנהנין, ומסברא י"ל דכיון שאכילה כזו לענין איסורים אין שם אכילה עלה א"כ גם לא חשיבא אכילה לענין ברכות הנהנין. ומצינו באחרונים שדנו בזה, עיין בספר העיקרים לגר"ש איגור זצ"ל ח"ב [עיקר ברכות ג'] ובשו"ת יד אליהו סי' י"ז, ובמנחת חינוך מצוה ת"ל נקט שאין מברכים על אכילה שלא כדרך וכן הוא באמרי בינה או"ח סי' ט"ו.

שתיית משקין מרים ביום הכיפורים למי שאיבד את חוש הטעם

כח. מבואר במשנה יומא דף פ"א דהאוכל מאכלים שאינם ראויים לאכילה וכן השוטה משקין מרים שאינם ראויים לשתיה פטור מדאורייתא על אכילתם ביום הכיפורים, וכן הוא בשו"ע סי' תרי"ב ס"ו.

העולה מכל הנ"ל

- א. לא נתפרש בדברי הפוסקים להדיא מה דינו של מי שבולע מאכל מבלי ללעוס אותו וכן מי שאיבד את חוש הטעם לגמרי, האם מברך על אכילתו תחילה וסוף. אמנם ריהטת הדברים דהיות שבליעה נחשבת כאכילה לכל דיני התורה והפוסקים סתמו בזה ולא חילקו בזה, נראה שיש לברך עליה תחילה וסוף, וכך גם מבואר ברשב"ץ בפירושו למסכת ברכות וכך משמע מדברי כמה אחרונים. וכן מסתבר שחייב הברכה על ההנאה מהעולם הזה היא אפילו אם רק נהנה הנאת מעיו [כל שאכל את המאכל בדרך אכילה] דגם זה מכלל ההנאות שאסור לעשותם בלי ברכה. וה"ה למי שאוכל כדרכו אלא שאיבד את חוש הטעם לגמרי.
- ב. הבולע מאכל ביום הכיפורים חייב על אכילתו, דבליעה חשיבא אכילה לענין מצוות ואיסורים.
- ג. הבולע משקין מרים ביום הכיפורים דינו כמו ששוטה אותם כרגילותו.
- ד. מי שאין לו חוש טעם כלל והוא בולע משקין מרים ביוהכ"פ פטור.
- ה. מי שאין לו חוש טעם כלל חייב במצות מרור ומברך על אכילת מרור.

ונראה דמי שאיבד את חוש הטעם וכשהוא שותה משקין מרים אינו מרגיש את מרירותם כלל, אפ"ה פטור על שתייתו זו, דכיון שסו"ס שותה מים מרים חשיבא שתייתו שלא כדרך, ולא איכפת לן שהוא לא הרגיש בטעמם המר דעצם שתיית משקין מרים חשיבא שלא כדרך.

ומה"ט נראה דה"ה הבולע משקים מרים ביוהכ"פ שהוא פטור אף שלא הרגיש את מרירות המשקין.

אכילת מרור למי שאיבד את חוש הטעם

כט. יש לעיין במי שאיבד את חוש הטעם האם יוצא ידי מצות מרור והאם יכול לברך על אכילתו. דאיתא בגמ' פסחים דף קט"ו ע"ב דבלע מרור לא יצא, ופירש רשב"ם דבעינן טעם מרור וליכא, דקפיד רחמנא למרר את פיו של האוכל זכר לזימרו את חיהם.

ונראה שאדם זה שאין לו חוש טעם כלל ולא מרגיש את מרירות המרור כלל, מ"מ חייב באכילת מרור ומברך על אכילתו¹, דאין הרגשת טעם המרור תנאי בקיום המצוה ונימא שמצב זה שאין לו חוש הטעם נחשב גביה שהוא אנוס מקיום המצוה וכמי שאין לו יד שהוא אנוס מקיום מצות תפילין, אלא דצורת המצוה שירגיש את טעם המרור, ולכן אמרו בו שבלע מרור לא יצא, דאף שבליעה חשיבא אכילה גמורה, מ"מ גבי מרור בעינן שירגיש את טעם המרירות. אבל מי שאינו יכול להרגיש את המרירות מחמת סיבה חיצונית, והוא אוכל את המרור כדרכו חייב במצוה ויוצא ידי חובתו באכילה זו ומברך עליה.

ולא מיבעי לדעות הפוסקים שאפשר לצאת ידי חובת מרור במיני ירקות שנקראים מרור אף שבפועל לא מרגישים את מרירותם [עיין פרי חדש סי' תע"ג ס"ה ובגר"ז שם ס"ל ועוד פוסקים] וחזינן שכיון שעכ"פ אכל מין מרור יצא ידי חובה, אלא אף לסוברים שאין יוצאים ידי חובה במין כזה [עיין חזו"א אור"ח סי' קכ"ד בהערות לפסחים דף ל"ט ע"א], זהו דוקא לענין "שם מרור" דאם אינו מר אינו יכול להיחשב כמרור, אבל אם המרור מר אלא שהוא אינו מרגיש את המרירות לית לן בה, דסו"ס אכל מרור בדרך אכילה.²

אם אכל בשר מליח ביום השלישי למליחתו או שותה יין מגתו פטור שאין אדם יכול להמשך בו].

¹ וכן שמעתי ממו"ר הגר"ש גלבר שליט"א וממורנו הגר"ש רוזנברג שליט"א.

² ומסתבר גם דמי שאכל בשר ויין כשאין לו חוש טעם יחשב בן סורר ומורה, אף שלא נהנה הנאת חיך באכילת הבשר ושתיית היין [ואף שבעלמא

כי לדי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין שליט"א

שבת שובה תשפ"א

ומה לי פה בעולם הלזה כי אעשה בגינו ובגין עניינו והמה הבל, ומה לי טוב כי אם שאשא עול תורה ומצוות בעולם הזה החולף והולך ואיגע בדירת עראי להעשיר בדירת הקבע.

כי הנה איש כזה מקיים העולם הזה ונוחל העולם הבא, כרבי חנינא בן דוסא שבת קול היתה יוצאת עליו ואומרת כל העולם ניוון בשביל חנינא בני והוא די לו בקב חרובין וכו' (תענית כד א). ועליו ועל הדומים אליו אחשבה דברה חנה באומרה (שמואל א ב ח) כי לה' מצוקי ארץ וכו', לומר כי לה' מנת חלקו מצוקי ודחוקי ארץ, וישת עליהם תבל שיהיו יסוד עולם עכ"ד.

ובספר חוט של חסד [לבעל השבט מוסר] בביאורו להפטר ריש השנה, על ריש הפסוק "מקים מעפר דל" כלומר אחר שהם במדרגה התחתונה מקים להם, כמו שדרשו חז"ל [שמות רבה פ"א ט] עה"פ "ועלה מן הארץ" כלומר עלייתם תהיה אחר היותם שפלים בארץ. והענין בזה כמו החטה שאינה צומחת ועושה פרי כי אם אחרי שהתעפשה בארץ שאז באה למדרגת השפלות ואז צומחת, כך האדם הנמשל לעשב השדה. וזהו "מאשפות ירים אביון להושיב עם נדיבים" ואל תתמה מזה שהרי "לדי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל".

בכל מצב צריכים לראות את התועלת הרוחנית שאפשר לנצל לעליה, ובפרט לעת כזאת שכלל ישראל נמצאים בצרה גדולה, ומצב היכלי התורה אינו כתמול שלשום, חדשים לבקרים ישנם הגבלות הפריעות את המהלך התקין של לימוד בחבורה ברוב עם, יש הזדמנות לכל אחד מאתנו כיחיד למרות שהוא בבחינת "מצוקי ארץ" לזכות ולהיות מאלו שעליהם נאמר "וישת עליהם תבל".

בן כסה לעשור עדיך לשובה, ימים מקודשים אלו של עשרת ימי תשובה עוברים על עם ישראל באופן שלא שערזם אבותינו, בספקות היכן ואיך נוכל להתפלל ביום הקדוש, ולאחר מכן בימי שמחת חג הסוכות. אבל בתוך כל הטרדות אסור לנו לשכוח לרגע את מהות עבודתנו בימים אלו ואת החובה המוטלת על כל אחד מאתנו לפשפש במעשינו כדי להגיע זכים יותר ליום הדין.

דרכו של היצה"ר מאז מקדם לבלבל את האדם ולהוציא אותו משלוותו, כיון שזו הדרך היחידה שבה יכול הוא לגבור על הרצון הטוב והטהור של כל אדם ואדם, ודוקא בימים אלו נשלח לכולנו משמים נסיון זה של המצב הרפואי בארץ ישראל הדורש מכולם להתנהג אחרת.

חנה בתפילתה אומרת "מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם, כי לדי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל" [שמואל א', ב, ח]. וביארו הפרשים שדוקא כאשר אדם נמצא במצב של מצוקה יש בידו לעשות מעשים גדולים באופן שכל העולם מושתת על מעשיו, בבחינת "וישת עליהם תבל".

מבאר אלשיך הק' [פרשת אמור ויקרא פרק כ"ג] על הדרך הזה אשר דעה יקנה, לחשוב מחשבות בלבנו לאמר, הלא העולם הזה עראי הוא, אשר שלחני אלהים לשאת ולתת ולהרויח בנכסים רבים וחשובים תורה ותרי"ג מצות, וכל הימים אשר אני פה כהולך בדרך אחשב, ולמה אשית לבי אם מעט ואם הרבה אוכל או אשתה אם יעשר או אם יחסר חילי, אם אתנה לבושי שק או אכסה עתיק, אם נפתי משכבי ומרבדים רבדתי ערשי או אם על הארץ אישן, הלא אין זה כי אם עראי כי אורח אני וברוך אני הולך ויעבור עלי מה, כי הלא אל משכנות מבטחים ומנוחת שאננות אני הולך כי שם ביתי בעולם העליון, שם ארוה דודים ואתעלסה באהבים,